

SPECIFIKA KOMUNIKACE S ROMY S OHLEDEM NA PROSTŘEDÍ KNIHOVEN

Poláková Jana

Abstrakt

Při kontaktu s Romy se setkáváme s komunikačními specifiky spojenými s odlišnou kulturou a normami chování. Autorka nastínila v příspěvku na základě své patnáctileté praxe mezi Romy nejčastější úskalí, se kterými se může příslušník majoritní společnosti potkat při běžné komunikaci s Romy. Představuje základní nedorozumění, k nimž může docházet, a zároveň se pokouší dát návod, jak se některých komunikačních chyb vyvarovat. S ohledem na romskou kulturu a jazyk nastiňuje vztah Romů k psané literatuře.

Abstract

Communication between different ethnic groups with varying cultural backgrounds and behaviour standards may bring some difficulties. The author of the paper focuses on the most common difficulties in communication between Roma people and people of Caucasian origin in the Czech Republic. Jana Poláková bases her findings on 15 years of experience working with Roma people. The article specifically explains difficulties that may arise in public libraries. The author offers guidance on how to avoid misunderstandings and also elaborates on the overall attitude of Roma people towards written literature in the context of their cultural heritage and language.

Klíčová slova

Romové, specifika komunikace, romština

Při komunikaci se zástupci jiných etnik, než vlastního, se mohou lidé v rámci vykonávání svého zaměstnání i mimo pracovní dobu dostat do konfliktních nebo těžce pochopitelných situací. Důvodem je velmi často tzv. etnocentrický pohled na daný problém, tedy vnímání situace pouze na základě vlastních zkušeností, etických norem a principů chování. Nepřipravený jedinec se tak může bez zavinění jakékoliv strany dostat do situací velmi problematicky řešitelných. Při komunikaci s Romy je třeba brát v úvahu odlišnosti v normách chování, v chápání určitých situací i v životních hodnotách a postojích. Poznání základních principů nepsaného „etického kodexu“ Romů může pomoci vytvořit příjemnější a jistě i klidnější komunikační zázemí.

Co je vlastně „typicky“ romské?

Existují situace, které bývají spojovány s „typicky“ romským způsobem chování. Posuzování jejich značné části je však majoritní společností bezmyšlenkovitě a nekriticky přejímáno z médií a následně ovlivněno stále udržovanými a díky základním neznalostem také podporovanými stereotypními názory, které jsou v názorech většiny obyvatel ČR velmi hluboce zakořeněné. Mnohé dnes již „typické romské charakteristiky“, nad jejichž původem nebo důvodem se nikdo nezamýšlí, mají základ v odlišných kulturních a výchovných vzorcích romské komunity. Pokud se na ně člověk podívá nezaujatým pohledem a v širších souvislostech, dostanou najednou postoje a projevy některých Romů mnohem jasnější a pochopitelnější kontury.

Hlavním charakteristickým rysem tradiční romské rodiny je skutečnost, že jde o společenství lidí navzájem nerovnoprávných. Rodina se řídí přesnými pravidly, která určují nadřazené nebo podřazené postavení daného člena. Postavení jednotlivých členů romské rodiny se v průběhu jejich biologického vývoje mění. Jedinec se tak může z role nejnižší postavené propracovat (obvykle díky svému věku) až na pozici vážené osoby. Úlohy v rodině jsou přesně rozdělené na mužské a ženské. Naopak evropská „demokratická“ společnost směřuje k rovnoprávnosti mezi mužem a ženou.¹ U romské rodiny lze sice v rámci současného evropského trendu spatřovat rozpad velkorodiny na nukleární rodinu závislý především na míře integrace do majoritní společnosti, přesto je chápání pozice ženy a muže v rodině a potažmo ve společnosti u Romů oproti u nás běžnému pojetí jiné.

Za další specifikum tradiční rodiny lze označit kolektivnost a soudržnost, a to v takové formě, jakou by mnohý Evropan považoval za narušení osobní svobody a práva na vlastní názor. Důraz na samostatné rozhodování je v romské rodině potlačen. Řešení problémů se odehrává v rámci společné, často i bouřlivé diskuze, ze které vyjde jedno rozhodnutí. Obvykle jde o myšlenku nejstaršího nebo nejváženějšího muže. Ostatní se s tímto závěrem diskuze ztotožní a považují jej za vlastní. Jiná či „lepší“ osobní pravda v podstatě neexistuje.

Kolektivní řešení jakéhokoliv problému má za následek hlučnost, která je Romům stereotypně velmi často vyčítána jako jedna z jejich nejnepříjemnějších vlastností. Pokud se chce jedinec nějak prosadit ve velkém množství lidí žijícím pohromadě, musí na sebe umět upozornit. Jedinou možností je překřičet všechny ostatní, proto jsou Romové často hlasitější, než připadá majoritě obvyklé. Křik zároveň představuje jistý obranný mechanismus ve společnosti, v níž si daný jedinec není příliš jistý sám sebou, připadá mu cizí a nepřátelská. Tyto pocity mohou vyústit až do zvýšené agresivity. Křik vyvolává obvykle dojem nepřátelství a nezáčastně pozorovatel může mít tedy pocit, že Romové se neustále jen hádají a vzájemně se nesnášejí. Ve

---

¹ Viz Viková, L.: *Obraz současné romské rodiny z pohledu dětí a znalost romštiny u těchto dětí*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Indologický ústav, 1996, s. 22.

skutečnosti se jedná o vystupňování okamžité situace, která se může na první pohled příslušníkům majoritní společnosti jevit jako teatrální výstup. Romové podobným způsobem řeší množství problémů – celá situace se neobejde bez velkého křiku a rozmáchlých gest, má však jisté zákonitosti. Pokud účastník přistoupí na tato pravidla komunikace, je ze strany Romů (pro mnohé překvapivě) vnímán jako rovnocenný partner, kterého je třeba vyslyšet a jeho postoj brát v úvahu. Velmi často končí na první pohled vyostřené hádky urovnáním, po kterém nezůstanou během krátkého času ani stopy.

Soubor nepsaných pravidel se vztahuje také na udržování pořádku ve vnitřních prostorách vlastního obydlí, při vaření i každodenní činnosti. Bez zajímavosti jistě není, že i v na pohled velmi nuzném obydlí se romské ženy snaží udržovat pořádek. Mnoho Neromů, kteří se dostanou do romských bytů a domů, doslova žasnou nad pořádkem a přiznávají, že podobně uklízené domy nemají. Za úpravu a stav vnitřního vybavení, které v dnešní době již závisí zcela na finanční a sociální úrovni rodiny, odpovídají ženy. Snaha o pořádek v interiéru až neuvěřitelně kontrastuje s mnohdy neutěšeným venkovním prostředím. V době, kdy Romové kočovali, se o likvidaci odpadků příliš nestarali. Neměli důvod, protože na jednom místě zůstávali obvykle jen krátkou dobu. Nevyprodukovali tedy takové množství odpadu, které by jejich neromskému okolí způsobovalo potíže. Ve 20. století po sobě kočovní Romové obvykle odpad zakopávali. Byl z 95% organického původu a jeho likvidace probíhala vlastně samovolně. Stejná situace byla i v osadách a segregovaných osídleních. Od 70. let 20. století se zvyšuje poměr komunálního odpadu anorganického původu a jeho likvidace je celosvětový problém. Romové mnohdy nezměnili svůj způsob likvidace odpadu. Na rozdíl od dřívější doby se však tento odpad samovolně nerozpadá, ale naopak narůstá. Zdánlivě lhostejný postoj Romů vůči nepořádku v blízkosti jejich bydliště může mít kořeny v morálním kodexu některých skupin, který odmítá nebo přímo zakazuje manipulaci s již vyhozeným odpadem (panuje u nich představa, že na odpad podobně jako na zbylé jídlo sahají nečisté síly a duše mrtvých).

Za další výrazný znak romské společnosti je označována neschopnost plánovat do budoucna, žít ze dne na den. Tuto skutečnost má na svědomí historická determinace, se kterou souvisel i zažitý ekonomický systém Romů. Základem modelu hospodaření u Neromů je již po několik generací peněžita odměna za vykonanou práci, za poslední století pak obvykle získávaná v pravidelných intervalech (měsíčně apod.). Romové za svoji práci dostávali ještě v 2. polovině 20. století nejčastěji naturálie – základní potraviny, obnošené šatstvo a boty, výjimečně pak peníze. Navykli si na absolutní absenci plánování či šetření, protože v jejich životní situaci

nebylo možné. Žili ze dne na den, bez možnosti ovlivnit zítřejší příděl potravin.² S příchodem komunistického režimu získali Romové nebyvalou možnost každodenní práce, ovšem za měsíční výplatu. S touto skutečností se neuměli vyrovnat a obvykle získané peníze utratili během několika dnů. Zbylou dobu do další výplaty živořili, což je u mnohých rodin evidentní dodnes.

Se závislostí na každodenním přídělu základních životních prostředků souvisela také skutečnost, že majetek všech členů komunity byl považován za společný. Materiální vybavení domácnosti v romských osadách záviselo stejně jako zásobování potravinami na vůli místního obyvatelstva, které rozhodovalo o podobě „výplaty“ Romům za práci. Starý vysloužilý funkční kastrol získala za svoji práci žena jen málokdy. Nezřídka se tak stávalo, že některé předměty denní potřeby patřily doslova všem.³ Když někdo něco potřeboval, půjčil si danou věc od souseda. Pokud ji nepotřeboval, vzal si ji někdo jiný. Nikdo ji u sebe doma neschovával, nehledal, ale ani se o ni nestaral. Jakmile dosloužila, byla nahrazena jinou. Málokdy si Romové mohli dovolit koupit novou věc. Užívali proto staré opotřebované předměty získané od okolního obyvatelstva. I tento fakt přispěl jistě k nezájmu o jejich funkční stav. Vztah k vlastnímu i obecnímu majetku se v lidech vyvíjí od dětství, především starší generace Romů jej však neměla na čem uplatňovat. Rozloha obydlí (okolo 9 m²) také neumožnila větší hromadění předmětů. Romové se proto naučili nevázat se na věci denní potřeby, necítí nutnost je udržovat, a pokud doslouží, vyhodí je. Tento vztah pak nadále pokračuje, i když si Romové předměty denní potřeby pořizují za finanční prostředky.

Největší rozdíly patrně najdeme ve výchovných postupech. Pod pojmem péče o dítě si obvykle představíme souhrn úkonů zajišťujících zejména péči o jeho draví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Z výzkumů provedených na Slovensku vyplynulo, že se romské matky starají o děti tak, že jim perou a vaří. Výchova pro ně představuje hlavně uspokojení základních biologických potřeb dítěte.⁴ Čím více přichází romská rodina do kontaktu s majoritním okolím, tím méně jsou patrné rozdíly v jejich postupech při výchově oproti majoritní společnosti.

---

² Doklad odlišného chápání času u Romů můžeme sledovat i v některých dialektech romštiny, které označují jediným slovem *tajsa* včerejší i zítřejší den.

³ Viz Hübschmannová, M.: Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s. 40.

⁴ Viz Fabiánová, V.: Etnografický obraz rómskeho etnika a rómskej ženy. In: Poláková, Eva (ed.): Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti. Svazek II. Štúdie. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM Trnava, 2005, s. 142; Matulay, S.: Rómovia cez prizmu sociologického výskumu. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. Fakulta sociálnych vied, 2003, s. 46; Vanková, K.: Rómske ženy v ich prirodzenom rodinnom prostredí, In: Poláková, Eva (ed.): Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti. Svazek II. Štúdie. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM Trnava, 2005, s. 142–144.

Tělesný kontakt novorozence s matkou, který je považován za důležitý, je u Romů velmi obvyklý, ať už pocházejí z jakéhokoliv prostředí. Malé děti jsou chovány, hlazeny, hýčkány, ovšem jen do okamžiku, dokud se nezačnou samy pohybovat. Jakmile začne dítě chodit, jeho výchovu předá matka starším sourozencům a celému kolektivu komunity. Děti si rodové zvyklosti a vzorce chování osvojují prostřednictvím pozorování a napodobování. Svět dětí a dospělých není u Romů striktně oddělen, generace vůči sobě nestojí v opozici, ale mnohé situace řeší v rámci celého kolektivu. Boj proti rodičovské autoritě v období dospívání není u romských adolescentů tak zjevný, jako v ostatní společnosti. Jejich revolta se obrací často směrem na školu ale i ostatní „gádžovské“ instituce, které jsou často Romy považovány za vnucované.

Romští rodiče neznají a neuplatňují některé principy výchovy, které jsou pro majoritní společnost přirozené, a navíc je na nich vystavěný celý vzdělávací systém. Tzv. odložení požitku je pro romské rodiče naprosto neznámý pojem. Dají svým dětem, po čem zrovna touží, bez jakýchkoliv omezení či odkládání. Romové neznají podmiňování nějaké situace jinou. Romské děti tak obvykle neslyší např. „můžeš jít ven, ale nejdřív si udělej úkoly“, nebo „nejdřív povinnosti potom zábava“.

Děti českých rodičů odmalička slyší, že slušností je poděkovat a poprosit. Romové však mezi sebou díky a prosby nepoužívají. Sdílení společného jak po stránce duševní, tak i materiální, je jedna z nejvýraznějších složek romského kulturního vzorce. V zásadě darující počítá s tím, že kdokoliv pro něj bez přemýšlení něco podobného v případě potřeby udělá také, bude-li jen trochu moci. Každý, kdo chce pro někoho něco dobrého udělat, dělá něco dobrého především pro sebe, protože pomoci druhým je přínosné hlavně pro vlastní duši a vědomí.

S kolektivní podstatou romské komunity úzce souvisí absence odměn za úspěch a snaha po vyniknutí. Základem kolektivního soužití je totiž splnutí s okolím ve všem, tedy i ve školních výsledcích, pracovní kariéře apod. Pro romské děti nemá systém odměn v podobě známek ve škole nejmenší logiku a ani rodiče mu nepřikládají velkou váhu.

Jaké jsou základní komunikační bariéry?

Základní komunikační bariéry vyplývají z odlišných norem chování a kulturních vzorců mezi českou a romskou společností. S čím vším se tedy může potkat a musí vypořádat pracovník knihovny při kontaktu s Romy?

V úvahu je třeba nejdříve vzít, kdo z Romů by vlastně mohl být potenciální návštěvník. S největší pravděpodobností musí splňovat několik podmínek, o nichž u majoritní společnosti

ani nepřemýšlíme, ačkoliv přístup jednotlivce vůči instituci jako je knihovna netkví v jeho etnicitě, ale v jejím sociálním zázemí. Knihovny bezpochyby navštěvují romští studenti středních a vysokých škol a také Romové vystudovaní, kteří umí knihovny bez problémů využívat a potřebují je ke svému životu pracovnímu či osobnímu. Ti však většinou patří mezi osoby lépe sociálně situované a také více integrované do společnosti. Představují jakousi špičku ledovce, návštěvníky, kteří budou pod vlivem mnoha stereotypních představ považováni spíše za osoby ze zahraniční, než romské. Kontakt s knihovnicí i samotným systémem výpůjček, stejně jako výpůjčním řádem, jim nečiní o nic větší problém, než komukoliv jinému.

Romové patřící do „střední“ vrstvy by mohli být zjednodušeně označeni za „ty bezproblémové“ – mají zaměstnání, ve svém okolí se neprojevují ani hlučně ani nepořádkem. Děti chodí do školy pravidelně, a i když neudivují výbornými výsledky, nemají s učením větší problém. Jejich vzdělání je středoškolské nebo jsou vyučeni v oboru. Návštěvníci z této vrstvy již knihovnu nevyužívají tak hojně. Informace, které potřebují, získají z internetu, novin nebo televize a čtení knih už pro ně mnohdy znamená nadstandard, který si z různých důvodů rozmyšlejí. Ani oni však, pokud se do knihovny dostanou, nemají větší problém s komunikací a dodržováním pravidel.

Ať se nám to líbí nebo ne, většina Romů v našem státě bohužel spadá do sociálně nejnižší vrstvy. Její zástupci mají velký problém získat práci, nejčastěji z důvodu nízkého vzdělání a malé nebo nevhodné kvalifikace. Jejich zájem se soustředí na zajištění základních potřeb člověka a chození do knihovny a čtení knih pro ně představuje ztrátu času, a hlavně financí. Dalo by se tedy očekávat, že osoby z této skupiny příliš častými návštěvníky knihovny nebudou. Přesto se za poslední roky i zde situace nepatrně mění. Knihovny nenavštěvují dospělí, ale díky aktivitám různých středisek a volnočasových center se s prostředím knihoven seznamují děti pocházející často ze sociálně znevýhodněných lokalit. V návaznosti na to se tak mohou pracovníci knihoven dostat do komunikace s jejich rodiči. Ti někdy zájmu dětí příliš nefandí a nemusí je tedy jednoznačně podporovat. A právě zde by mohlo být možné se setkat s různým pohledem na jednu a tu samou věc.

Na základě předchozích řádků bychom mohli usoudit, že pracovníci knihoven vlastně nebudou při své práci s odlišností romských kulturních vzorců konfrontováni. Dalo by se z nich jednoduše vyvodit, že Romové, kteří chodí do knihoven, problém s komunikací nemají. A Romové „problémoví“ knihovny nevyhledávají. Přesto si myslím, že by bylo vhodné na těchto místech definovat některé z norem chování u Romů, které by mohly vést k nepochopení či konfliktu.

Vzhledem k jednoznačně daným rolím ženy a muže v romské rodině může někdy vystat problém již v samotném počátku kontaktu, aniž bylo vysloveno jediné slovo. Pro Romy bývá poměrně hodně zásadní, kdo s kým mluví. Nejen zda mluví muž s mužem nebo ženou, ale také jaké postavení v daném kolektivu má. Jednodušeji řečeno – Romové velmi neradi komunikují s řadovými pracovníky. Ačkoliv se jedná o banální záležitost, chtějí mluvit s vedoucím nebo ještě lépe ředitelem, protože on je v podstatě „mluvčí“ a „představený“ celé knihovny. V očích Romů má tak jako jediný právo o všem rozhodovat. V žádném případě je nepřesvědčivý argument, že na takové drobnosti nemá ředitel čas nebo že na ně „tady má lidi“. Pro Romy je naopak urážlivé, pokud se jim nejvýše postavená osoba nevěnuje. Tento postoj nevyplývá z nějakého přehnaného pocitu důležitosti, ale z vlastního pojetí hierarchie v kolektivu a moci představeného komunity.

První slova, která při setkání dvou neznámých lidí člověk obvykle vyřkne, je pozdrav. A už zde se zvyky Čechů a Romů rozcházejí. Romové totiž při setkání nepoužívají pozdrav stejného typu a znění jako Češi. V romštině sice existuje ekvivalent českému „dobrý den“, ale v tradičním pojetí se nepoužívá. Místo pozdravu užívají Romové otázky, kterými zjišťují aktuální dění. Za neutrální pozdravy v romštině lze považovat *sar sal* – jak se máš, či *kaj džas* – kam jdeš. Potkají-li se dvě ženy, mohou se zdravit např. *so taves* – co vaříš. Nejčastější je však situace, kdy Romové nepozdraví vůbec. Není to projev neúcty či přehlížení, Romové nepovažují pozdrav za tak důležitý, jako Češi.

Už v první části článku je zmíněno, že děti od svých rodičů dostanou vše, co chtějí a v tom okamžiku, kdy si to přejí. Nenaucí se tak stejné „trpělivosti“ při čekání na obsloužení, jakou projevují ostatní. Předbíhání a dožadování se okamžitého obsloužení jsou častým jablkem sváru. Pokud se personál knihovny do podobného konfliktu dostane, je pouze na něm, aby vše urovnal. Rozhodně a jasně musí předbíhající informovat, že v těchto místech je zvykem čekat v řadě a je nutné pravidlo dodržovat. Zároveň je velmi taktické (i když pochopitelně z hlediska personálního ne příliš produktivní) nabídnout, že stejnou informaci může provinilec slyšet z úst ředitele.

Ať už komunikaci předchází konflikt nebo ne, může mnohé neznalé zaskočit, s jakým klidem Romové tykají lidem, které nikdy neviděli. Nejedná se o jejich aroganci ani o neúctu k druhým. Mezi Romy je velmi běžné tykání. Vyká se pouze starým a obzvláště váženým osobám. I když je tento způsob komunikace mnohým nepříjemný, je vhodné v podobných případech ze strany personálu zachovat korektnost a dospělým osobám nadále přes jejich „famiálnost“ vykat.

Za jednu z nejnepříjemnějších skutečností při kontaktu s Romy uvádějí lidé napříč nejružnějšími zaměstnáními neochotu poprosit a poděkovat. Jak je uvedeno výše, opět se

nejedná o vyjádření neúcty, ale pouze o jiné pojetí slušnosti. Romy totiž poděkování a poprosení může i urazit. Pro člověka vychovaného dle českých zvyklostí je velmi složité „odnaučit se“ mezi Romy děkovat a prosit. Pro pracovníky knihovny to naštěstí není až tak nutné. Důležitější je, aby si nevyložili špatně, pokud romští čtenáři neocení jejich pomoc očekávaným způsobem.

S absencí odměn a trestů v romské výchově souvisí občasná neochota přijmout systém pokut za nedodržení termínů odevzdání výpůjčky. Knihovnickému personálu nezbyvá jiná možnost, než při zařizování čtenářského průkazu pečlivě zdůraznit, že termíny odevzdávání knih se musí dodržet a za každé nedodržení se vybírá pokuta. Stejně tak je vhodné existenci sankcí připomínat při každém vypůjčení. I tak může být neodevzdávání knih či neplacení poplatků za pozdní vrácení značný problém. Vyřešit jej lze patrně pouze jasně danými pravidly – např. po třech nezaplacení ukončení platnosti průkazky. I když zde coby ne-knihovnický zaměstnanec nevím, jak aplikovatelná tato možnost je.

Mnozí Romové mají odlišné vnímání času, než je tomu u majoritní společnosti. Nejedná se o nezodpovědnost, jak je neromská většina obvykle přesvědčena. O hodinu více nebo méně nehraje roli, nespěchá se, návštěvy přichází se zpožděním a vysedávají donekonečna. Rom jakoby počítal s jakousi extrasensorickou komunikací, že ten druhý nějak vycítí, proč nepřišel, nebo přišel v jinou dobu, než měl, a pochopí jeho důvody. Co se Evropanovi může jevit jako nespolehlivost, je spíše bezčasovost, nedostatek takového smyslu pro čas, jak je běžný v Evropě. Nesplněné sliby byly obvykle míněny zcela vážně, ale kdy je splní, to se osobě, která slib dala, nejeví jako závažná otázka.

Při komunikaci s Romy se občas stává, že ačkoliv oba účastníci hovoří stejným jazykem, mají pocit, že tomu tak není. Romové, jejichž mateřským jazykem je romština, můžou mít problém při používání češtiny hned v několika rovinách. Čeština a romština jsou natolik odlišné jazyky, že poměrně běžně dochází ke změně smyslu slova nebo věty při překladu, někdy se také stane, že nelze najít v druhém jazyku k danému výrazu vůbec ekvivalent.

Důvodem vzájemného nepochopení plynoucího z rozdílných mateřských jazyků je tzv. romský etnolekt⁵ češtiny. Etnolektní slovní zásoba obsahuje lexikální přejímky z původních jazyků a sémantické a gramatické kalky. Příkladem sémantického kalku je romské slovo *o kher*, překládané do češtiny jako dům, byt a někdy i pokoj. Romské sloveso *te čhinel* znamená

---

⁵ Viz Bořkovcová, M.: Romský etnolekt češtiny. Případová studie. Praha: Signeta, 2006. Pojem etnolekt. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/etnolekt>, cit. 29. 10. 2009 – neustálená forma nemateřského jazyka.

v doslovném překladu jednak hodit (házet) nebo lít (nalít, polít), takže vypravěč může použít např. obrat „házeli na něj vodu“.

Při gramatickém kalkování může dojít díky úplnému a doslovnému překladu z mateřského jazyka do druhého k naprostému nepochopení. Příkladem je otázka *So tuke hin?*, kterou se Romové ujišťují o příbuzenském vztahu jisté osoby s dotazovaným. Doslovný překlad Co ti je? nese v českém jazyce naprosto jinou informaci.

Základnímu nedorozumění při rozhovoru můžeme zabránit několika jednoduchými způsoby. Jejich dodržení však není až tak jednoduché, jak se na první pohled zdá. Předně je nutné používat jednoduché věty, nespojovat je do dlouhých propletených a na sobě vzájemně závislých souvětí. Ze slovníku je nutné vyřadit co nejvíce cizích slov a abstraktních pojmů.

Dalším problematickým okamžikem může být pro Romy vyplnění předtištěného formuláře. Romové obecně projevují vůči dotazníkům nedůvěru a poměrně neradi podávají o sobě psané informace. Zároveň se může při vyplnění dotazníku stát, že neporozumí přesně psanému textu na něm a nepodá proto relevantní odpověď. Pokud si tedy knihovnický personál všimne rozpaků romských čtenářů nad nějakým formulářem, je třeba jej předně ujistit, že se jedná o údaje, které použije jen knihovna. Knihovna nemá nic společného s úřady, nikam nemá povinnost získané údaje hlásit, ba dokonce to nesmí. Ideální je dále nabídnout pomoc při vyplňování, tedy „přetlumočit“, co se má vlastně do formuláře vyplnit, případně jej vyplnit za asistence čtenáře.

V neposlední řadě je třeba upozornit na další skutečně výraznou odlišnost při komunikaci, která může ovlivnit zcela zásadně chod rozhovoru. Mlčení znamená souhlas, říkají často Češi. U Romů je ale mlčení projevem nesouhlasu s mluvčím, který však nechce ze zdvořilosti prezentovat. Dokonce ani na přímou otázku, zda souhlasí či ne, nemusí odpovědět podle svého vnitřního přesvědčení. Proto je třeba použít jisté diplomacie a pokusit se navrhnout jiné řešení, na něž potom již mohou reagovat kladně.

Romové a čtení

Ačkoliv jsou členové romské rodiny na sebe velmi úzce napojeni, nevěnují romští rodiče malým dětem speciální pozornost v podobě drobných slovních a motorických her, říkadél, ukolébavek nebo pohádek. Nemají potřebu dětem vyprávět nebo číst. Tradiční vypravěčské prostředí bylo u Romů spojené spíše s dospělými. Na společných posezeních se vyprávěly zážitky z cest, ze života, příběhy poučné, fantaskní i s erotickým nádechem. Těchto posezení se však děti obvykle nezúčastňovaly. S mluveným slovem v romštině přicházejí děti do styku jako se svým mateřským jazykem. Na rozdíl od dětí českých se ale nesetkávají se slovem zprostředkovaným

literaturou, pouze užívaným při každodenní komunikaci. Jejich slovní zásoba tak není obohacena o literární slovní obraty, znají menší množství synonym apod.

V dnešní době samozřejmě existuje romsky psaná literatura. Většina Romů však zná romštinu pouze v mluvené podobě. Psaná podoba romštiny je pro ně prakticky neznámá. Není a v nejbližší době bohužel ani nebude prostředkem, jak šířit mezi Romy masově jakékoliv informace.

O nic příznivější postavení nemá u Romů a romských dětí ani česky psaná literatura. Znalost písma a čtení nikdy neznamenala pro Romy žádnou prestiž, spíše naopak. Velmi často se do školy posílalo jako zástupce rodiny dítě, o němž se předpokládalo, že nic neumí a není schopno ničeho lepšího, než se jít učit. Jen velmi málo romských rodičů považuje za přínosné, když dítě čte nebo je mu čteno. České knihy obsahují pro Romy neznámý svět popisovaný téměř cizím jazykem, ve kterém se nevyznají.

Romský čtenář může mít s česky psaným textem stejný problém, jako s mluvenou češtinou. Některým slovům či větným spojením nemusí ze zásady vůbec porozumět. Mnohé abstraktní pojmy či cizí slova není možné do romštiny vůbec přeložit a pro osoby, jejichž mateřštinou je romština, se stávají zcela nepoužitelnými a nepochopitelnými. Tyto základní bariéry při pochopení češtiny jsou často prvotní příčinou školních nezdarů. Je pochopitelné, že dítě, které má problém se čteným textem, jej nebude vyhledávat. Do dospělosti si pak odnese přesvědčení, že knihy nejsou potřebné a rozhodně nejsou určeny pro něj.

Závěr

Nepochopení a intolerance odlišného romského modelu výchovy dětí ze strany majoritní společnosti přispěly v 2. polovině 20. století v období komunistického režimu v Československu k zásadnímu naborování tradičního rodinného systému. Snaha vyměnit jej za principy obvyklé pro většinovou společnost přinášela pouze další a další konfliktní situace. Vezmeme-li v úvahu odlišný přístup romských rodičů k výchově a komunikaci s dětmi, můžeme mnohem snadněji pochopit neúspěch romských dětí doprovázející školní docházku a mizivou šanci zařazení do majoritní společnosti. Jejich dětství se skutečně v mnohém odlišuje od průměrného českého dítěte. Rodiče jim nepřikazují, nezakazují, nevysvětlují, neznají odkládání požitku jako součást odměny. Typické pro vyrůstání v předškolním věku je značná fixace na matku a sourozence a existence v rámci kolektivu, který je nadřazen jedinci. Při vstupu na základní školu se dítě setkává s množstvím pro něj neuvěřitelných a nepochopitelných situací – je vytrženo z domácího prostředí, nuceno k samostatné práci, soustředění se na jeden úkol, používání jiného

jazyka než mateřského, nemůže si vzít, co chce, mluvit, kdy chce atd. Na základě toho se pak mnohým pedagogům ve srovnání s jinak vychovanými dětmi neromskými jeví jako nezvladatelné, nevychované či retardované.

V odlišnosti romské a neromské kultury tkví kořen následného neúspěchu dítěte ve škole, kvůli kterému se uzavře vůči vzdělání i vůči majoritní společnosti, která je původcem školní výuky. Dokud si neromská společnost neuvědomí odlišnost „startovací čáry“ romských a neromských dětí, nedojde v několika nejbližších generacích k tolik požadované a očekávané integraci. A dokud Romové neuznají vzdělání jako nejdůležitější vklad do budoucnosti jejich dětí, budou stále bojovat s nízkou sociální úrovní a intolerancí majoritní společnosti. Můžeme jen doufat, že přístup romských rodičů ke vzdělání jejich dětí bude i nadále rok od roku kladnější. Až si do české knihovny přijde Rom vypůjčit knihu psanou v jeho rodném jazyce – romštině, pak budeme moci konstatovat, že multikulturalita není jen fráze, ale skutečně funkční a fungující proces. Prozatím ale držíme palce těm romským dětem, které se téměř každý den vydávají pěšky z ghetta, v němž žijí, do knihovny v centru města. Už to je první, velmi křehký krok k vzájemnému sblížení.

Použitá a doporučená literatura:

Bořkovicová, Mária: Romský etnolekt češtiny. Případová studie. Praha: Signeta, 2006.

Davidová Eva: Romano drom. Cesty Romů. 1945-1990. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1995.

Horváthová, Jana (ed.): Memoáry romských žen. Karolína – cesta životem v cikánském voze. Karolína Kozáková. Brno: Muzeum romské kultury v Brně, o. p. s., 2004.

Horváthová, Jana (ed.): Memoáry romských žen. Elina – sága rodu Holomků. Elina Machálková. Brno: Muzeum romské kultury v Brně, o. p. s., 2004.

Hübschmannová, Milena: Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995

Kaleja, Martin – Knejp, Jan (eds.): Mluvme o Romech. Aven vakeras pal o Roma. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009.

Lacková, Elena: Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Praha: Triáda, 1997.

Matulay, Stanislav: Rómovia cez prizmu sociologického výskumu. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. Fakulta sociálnych vied, 2003.

Poláková, Eva (ed.): Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti. Svazek II. Štúdie. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM Trnava, 2005.
Romano džaniben 3, 1996, č. 1-2.

Poláková, Jana: Kapitoly ze současné romistiky (Sondy do historie, metodologie a terénní praxe). Disertační práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Ústav evropské etnologie, 2011.

Žlnayová, Edita a kol.: Postavenie a úloha ženy-matky a muža-otca v rómskej rodine. Romano džaniben 3, 1996, č. 1-2, s. 29-41.